

ZANEMARIVANJE I ZLOSTAVLJANJE DJECE U PORODICI

*Akademik prof.dr Miodrag Simović¹
Prof.dr Mira Spremo²*

Sažetak: Zanemarivanje i zlostavljanje djece u porodici izaziva sve veću pažnju istraživača i praktičara. To je nažalost veoma raširen problem koji prožima temelje savremenog društva. Različiti oblici zanemarivanja i zlostavljanja djece u porodici poznati su stoljećima, ali tek je u u novije vrijeme taj problem ozbiljno zainteresovao javnost i stručnjake. Uprkos brojnim naporima raznih humanitarnih organizacija širom svijeta koje rade na suzbijanju zlostavljanja i zanemarivanja djece, mediji sve češće izvještavaju o sve ekstremnijim slučajevima u kome djeca postaju žrtve roditelja, rodbine, prijatelja ili neznanaca. S druge strane, još uvijek u teoriji i praksi nije postignuta saglasnost u određenju ovog problema, kao ni u kriterijima njegovog utvrđivanja. Budući da ovo područje obilježavaju teškoće u određenju i prepoznavanju, vrlo je teško utvrditi učestalost i raširenost tog problema u opštoj populaciji, a izostaje i kvalitetna. Uz to, zanemarivanje i zlostavljanje djece u porodici povezano je sa obilježjima roditelja, djeteta i okoline, što je važno je za rano prepoznavanje rizičnih porodica i preventivno djelovanje. U tom kontekstu, nužan je daljnji rad na preciznijem određenju ove pojave i njene prisutnosti i uticaja. Dosadašnja istraživanja ukazuju na mogući negativni uticaj zanemarivanja i zlostavljanja u djetinjstvu na prilagođavanje u različitim područjima života tokom djetinjstva, kao i u odrasloj dobi. Međutim, i ovdje su potrebna daljnja istraživanja. Uopšteno govoreći, istraživanja u području zanemarivanja i zlostavljanja djece trebaju biti usmjerena na poboljšanje zaštite djece na svim nivoima. Osim faktora rizika i zaštite, kao i posljedica, potrebno je bolje razumjeti sisteme reagovanja na ovaj problem.

Ključne riječi: zanemarivanje, zlostavljanje, djeca, roditelji, porodica.

1.Istorijski razvoj pojma i prepoznavanja

Problem zlostavljanja i zanemarivanja djece i adolescenata je prisutan u svim kulturama tokom istorije i često pominjan u istorijskim i književnim izvorima. Iako su neki oblici ponegdje smatrani devijantnim, najčešće takvo ponašanje se prihvatilo, a ponegdje čak i podržavalo. Zanemarivanje je akt nečinjenja - propust da se urade preuzete obaveze prema djeci, dok zlostavljanje predstavlja aktivan čin torture djece i narušavanje fizičkog i ličnog integriteta djeteta. Uključuju povređivanje osnovnih prava djeteta: prava na život, opstanak i razvoj.

Zahvaljujući razvoju društvene svijesti o ljudskim pravima, te pravima djece i žena, danas takvi oblici ponašanja nailaze na društveno neodobravanje. Usmjeravanje i razvijanje zaštite djece i njihovih prava rezultiralo je usvajanjem UN Konvencije o pravima djeteta (1989.), koja kao najvažniji međunarodni izvor u svrhu zaštite djece utvrđuje opšte standarde zaštite i sadrži posebne odredbe o dječijim pravima koje naglašavaju obaveze institucija vlasti svake države potpisnice na poštovanje njenih odredbi. U tom smislu ističe obavezu država da preduzmu odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mjere za zaštitu djeteta od najrazličitijih oblika protivpravnih ponašanja od fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka (član 19), ekonomskog iskorištavanja (član 32), protivzakonite upotrebe opojnih droga i

¹ Akademik prof. dr Miodrag N. Simović, sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci i redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

² Prof. dr Mira Spremo, Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra u Banjoj Luci i vanredni profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Banja Luci.

psihoaktivnih supstanci (član 33), do otimanja, prodaje i trgovine djecom u bilo koje svrhe (član 35). Član 34 Konvencije o pravima djeteta posebno je značajan jer obavezuje države članice da zaštite dijete od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zlopotrebe. U tom cilju, države članice preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje: navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima, eksploatacije djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama, eksploatacije djece u pornografskim predstavama i časopisima.

Fakultativni protokoli uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima zabranjuju trgovinu djecom, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju, ali i uključivanje djece u oružane sukobe i obaveznu regrutaciju u oružane snage. Podsjećajući na Međunarodnu konferenciju o borbi protiv seksualnog zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacijske tehnologije iz 1999. godine i naročito na njene zaključke koji pozivaju svjetsku zajednicu na inkriminisanje proizvodnje, distribucije, izvoza, prenošenja, uvoza, svjesnog posjedovanja i reklamiranja takvih materijala, te naglašavajući značaj saradnje i partnerstva između vlada i internetske industrije, Protokol proširuju koncept zaštite djece od svih oblika seksualnih zlopotreba shodno kontinuumu razvoja u informacijsko-komunikacijskom sektoru, zahvaljujući kojem je došlo do znatno lakšeg pristupa pornografiji putem interneta.

O problemu zlostavljanja u porodici pisao je 1856. godine A. Tardieu u članku pod nazivom "Nasrtaj i pokušaji silovanja" u kome je problematizovao incest. Nakon toga 1860. god isti autor objavljuje "Medicinsko-sudsku studiju o zlostavljanju i lošim postupanjima prema djeci" (Ždero, 2005). Pored toga, Francuska je 1889. godine donijela prvi Zakon o zaštiti maltretirane ili moralno napuštene djece (Bonet, 1999).

U SAD se od Drugog svjetskog rata počeo uočavati problem zlostavljane djece u medicinskim krugovima. Najznačajnijom prekretnicom u području zlostavljanja i zanemarivanja djece smatra se 1962. godina, kada su H. Kempe, američki pedijatar i saradnici objavili članak "Sindrom pretučenog djeteta" (Battered Child Syndrome), opisujući i dokumentujući drastične slučajeve tjelesnog zlostavljanja djece s fatalnim ishodom, kojim su usmjerili pažnju stručne i zakonodavne javnosti na ovaj problem, a posebno na tjelesno zlostavljanje djece (Ajduković, 2000).

Svaki oblik zlostavljanja i zanemarivanja predstavlja traumatsko iskustvo za žrtvu. Važno je edukovati osobe koje se bave djecom da bi svjesno i pravovremeno moglo reagovati i spriječiti nasilje. Iako je prepoznato da zlostavljanje ostavlja posljedice po razvoj djece i mladih, u mnogim kulturama nije na pravi način prihvaćen i mnoge zajednice se oko pojma zlostavljanja ne slažu (Begum, 1996).

Tokom 20. vijeka istraživanje problema zlostavljanja nad ženama i djecom postaje intenzivnije, te se 80-tih godina podstiče interes stručne javnosti za seksualno zlostavljanje djece (Ajduković, 2000). U tom području značajnom se smatra 1979. godina, kada je D. Finkelhor nastupio u stručnoj javnosti s opisom polno zlostavljanja djece u članku "Seksualno viktimizirano dijete" (Ždero, 2005).

Danas se zlostavljanje i zanemarivanje djece prepoznaju kao globalni problem (društveni, psihološki i zdravstveni) koji postoje u različitim oblicima, a duboko su ukorijenjeni u kulturi, ekonomskoj i socijalnoj praksi (Erickson i Egeland, 1996).

Posljednjih deset godina problem zlostavljanja i zanemarivanja djece sve se više prepoznaje i u Bosni i Hercegovini³. Najteži oblici zanemarivanja i zlostavljanja djece u BiH utvđenu su u okviru porodice. Porodični uzroci su: prožimajući (51%), raspad (11,10%), smrt u porodici (11,10%), odsustvo iz porodice (11,10%), loše roditeljstvo (15,50%), slaba podrška (18, 80%) i loši odnosi partnera (15,50%), a uz to i stresogeni, edukativni i društveni uzroci. Najčešći uzrok zanemarivanja i zlostavljanja djece utvrđen je u porodici, ali veliki značaj imaju i mikro i makrosocijalni uticaji. Forme zanemarivanja i zlostavljanja djece su: emocionalno, konativno, kognitivno i seksualno. S obzirom na mogućnost razvijanja mentalnih oboljenja i poremećaja ponašanja, potrebna su nova istraživanja, kao i razvoj ustanova za zaštitu mentalnog zdravlja djece i mladih (Novaković, 2010).

2. Definicije pojma

³ Slično tome, skoro svi statistički pokazatelji vezani za djecu bilježe negativne trendove. Svako treće dijete u BiH nema redovne obroke, svako treće dijete nema adekvatan smještaj, svako četvrto dijete u BiH nema zadovoljavajuće uslove za obrazovanje (<https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/alikadic>).

Nakon uočavanja problema zanemarivanja i zlostavljanja djece predloženo je nekoliko definicija i određivanja zajedničkih elemenata tih definicija koje se odnose na zanemarivanje i zlostavljanje djece. Tako je Svjetska zdravstvena organizacija 1999. godine predložila definiciju zlostavljanja djece kao „svih oblika tjelesno i/ili emocionalno lošeg postupanja, polnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, ekonomskog ili drugog iskorištavanja, koji nanose stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovom zdravlju“. Prema toj definiciji, postoje razni oblici nasilja nad djecom i mogu se klasifikovati kao: fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, psihološko (emocionalno) zlostavljanje i zanemarivanje. Obično jedna vrsta zlostavljanja tj. zanemarivanja u sebi nosi i drugu vrstu zlostavljanja tako da fizičko zlostavljanje ide često ili gotovo uvijek udruženo sa emocionalnim zlostavljanjem, dok se zanemarivanje javlja udruženo gotovo sa svim ostalim pomenutim formama zlostavljanja (Chadwick, 1999).

Fizičko zlostavljanje se označava kao ponašanje roditelja koje karakteriše prisutnost neslučajne povrede i iskazivanje otvorene tjelesne agresije prema djetetu, a uključuje udaranje, gnječenje, paljenje, grebanje, davljenje, vezivanje, izlaganje visokoj temperaturi ili hladnoći, sprečavanje spavanja i sl. Pri određivanju fizičkog zlostavljanja je još uvijek važna uočljiva tjelesna povreda, ali sve češće se uzimaju u obzir i okolnosti i priroda ponašanja roditelja. Takođe, promjene u ponašanju djece mogu ukazivati na zlostavljanje. Ako se djeci daju štetni lijekovi, droge ili alkohol, to je takođe fizičko zlostavljanje (Miljević-Riđički, 1995). Fizičko zlostavljanje djeteta može početi već u prenatalnom periodu (Condon, 1986): fizički napad kao odgovor na pokrete fetusa; zanemarivanje i nezaštićivanje fetusa od alkohola, nikotina, droga i drugih štetnih utjecaja; namjerno izazivanje pobačaja (dizanje teških predmeta i sl.).

Emocionalno zlostavljanje se definiše kao hroničan stav ili postupanje roditelja/staratelja koje ometa razvoj djetetove pozitivne slike o sebi (Killen, 2001.), a često je udruženo sa fizičkim i seksualnim zlostavljanjem. Ovo zlostavljanje podrazumijeva uskraćivanje ljubavi tako da se dijete osjeća odbačenim, a manifestuje se kroz kritičizam, prijetnje, ismijavanje, ponižavanje i optuživanje djece za greške koje nisu počinili. Prema pravnoj definiciji (the Children Act, 1989.⁴) emocionalno zlostavljanje predstavlja stvarne ili vjerovatne učinke na emocionalni razvoj i ponašanje djeteta, uzrokovane stalnim ili teškim zlostavljanjem ili odbijanjem. American Humanist Association - AHA⁵ (1980.) emocionalno zlostavljanje definiše kao aktivno, namjerno grđenje, omalovažavanje ili druge radnje koje negativno utiču na emocionalnu dobrobit djeteta (Pećnik, 2003).

Kod nas je uvriježen termin emocionalno zlostavljanje (Buljan-Flander, 2003; Kocijan-Hercigonja, 2003). U literaturi se uz termin emocionalno zlostavljanje najčešće upotrebljava i termin psihičko zlostavljanje (Naletilić, 2014). U literaturi engleskog govornog područja korišteni su različiti termini poput verbalnog zlostavljanja, mentalnog zlostavljanja ili mentalne okrutnosti, “psihičkog udaranja”, mentalnog ozljeđivanja, te psihičkog oštećivanja, ali se danas najčešće koriste termini psihičko ili emocionalno zlostavljanje (Black *et al.*, 1999; McGee, Wolfe, 1991.) preferiraju termin “psihičko maltretiranje” koji objedinjuje psihički zlostavljajuće i psihički zanemarujuće oblike ponašanja roditelja prema djetetu.

Neki od najčešćih oblika teroriziranja roditelja nad djecom jesu: upotreba bizarnih disciplinskih metoda, neprekidno naglašavanje djetetove krivice, haotično, nekonzistentno ponašanje roditelja, ismijavanje dječjeg straha⁶ i kažnjavanje djeteta načinima kojih se on jako boji, prijetnja suicidom, te stalno prisustvovanje porodičnom nasilju (Barnett *et al.*, 1997). Roditelji koji pokazuju terorizirajuće

⁴ Ovaj zakon je donio Parlament Velike Britanije. Zasnovan je na ideju da je o djeci najbolje brinuti unutar sopstvenih porodica. Međutim, on takođe sadrži odredbe na primer kada roditelji i porodice ne sarađuju sa zakonskim tijelima. Takođe se precizira da će svako odlaganje sistemskih procesa imati štetan uticaj na dobrobit deteta. Sud treba da uzme u obzir i želje djeteta; fizičke, emocionalne i obrazovne potrebe; starost; spoljne; vjerovatni efekat promjene na dijete; štetu koju je dijete pretrpjelo ili će vjerovatno patiti sposobnost roditelja da zadovolji djetetove potrebe.

⁵ AHA je neprofitna organizacija u SAD koja unapređuje sekularni humanizam, filozofiju života koja, bez teizma ili drugih natprirodnih uverenja, afirmiše sposobnost i odgovornost ljudskih bića da vode lične živote etičkog ispunjenja koje teži većem dobru čovečanstva ([American Humanist Association - Wikipedia](#)).

⁶ Neki od najčešćih oblika blamiranja, podsmjehivanja i sramoćenja jesu: kontinuirano verbalno negativno napadanje djeteta, kritiziranje pred drugima, odrasli se obraćaju djetetu samo kada dijete učini nešto loše, a uvijek izostaje pohvala kada učini nešto dobro, te se dijete naziva pogrđnim imenima (Naletilić, 2014). Takva djeca razvijaju negativnu sliku o sebi, autoagresivna su, ne znaju primiti pozitivnu povratnu reakciju, te su rizična skupina za razvoj depresije i suicida (Buljan-Flander, 2003; Kocijan-Hercigonja, 2003).

ponašanje prema svojoj djeci su često i sami imali nefunkcionirajuće porodice, tj. porodice u kojima su prevladavali poremećeni porodični odnosi (Naletilić, 2014). Oni, upravo zbog takvih naučenih obrazaca ponašanja, ne znaju pružiti djetetu ono što ni sami nisu dobili (Buljan-Flander, 2003; Kocijan-Hercigonja, 2003).

Emocionalno zlostavljanje je otvoreno odbacujuće ponašanje roditelja, a emocionalno zanemarivanje je pasivno ignorisanje⁷ djetetovih emocionalnih potreba, nedostatak pažnje i stimulacije, te roditeljska nedostupnost u smislu staranja, nadgledanja, vođenja, poučavanja i zaštite (Iwaniec, 2000). Veliki broj djece doživljava odbacivanje i neprihvatanje od strane svojih roditelja (Bilić i sar., 2012), a ovo odbacivanje se može manifestovati fizičkim napuštanjem, nepružanjem pomoći te interakcijama bez emocija, tj nepokazivanjem topline i ljubavi (Naletilić, 2014). To narušava mentalno zdravlje djeteta, smanjuje samopoštovanje, dijete se osjeća usamljeno, nema povjerenja u ljude, muči ga osjećaj odbačenosti, te osjećaj vlastitog razočarenja. Rezultati istraživanja i klinička praksa pokazali su da emocionalno zlostavljanje može imati vrlo teške posljedice za djetetovu budućnost, iako drugačije od onih koje uzrokuje fizičko zlostavljanje, ali zato ne manje ozbiljne (Naletilić, 2014). Nisu rijetki slučajevi transgeneracijskog prijenosa kada osobe, zlostavljanje koje su proživjeli u djetinjstvu, prenose u svoju porodicu i okolinu (Pećnik, 2003). Stoga, važno je da odrasle osobe na vrijeme prepoznaju da je dijete izloženo psihičkom zlostavljanju te preduzmu sve potrebne korake kako bi ga zaštitili i preuzeli odgovornost da mu pomognu.

Seksualno zlostavljanje se definiše kao “uvođenje djece i adolescenata u seksualne aktivnosti sa odraslim osobama ili bilo kojom starijom djecom ako postoji razlika u starosti, veličini, moći, pri čemu se dijete koristi kao seksualni objekat za zadovoljenje potreba zlostavljača, s tim da dijete nije sposobno da se odupere ili da razborito podnese pristanak zbog neravnoteže moći ili bilo kog drugog oblika mentalne odnosno tjelesne sposobnosti” (World Health Organization, 2002). Seksualno zlostavljanje djece odnosi se na uključivanje zavisnog, razvojno nezrelog djeteta i adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati zreli pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue obiteljskog života (Buljan Flander, 2003). Podrazumijeva uključivanje djeteta u seksualne aktivnosti, posmatranje seksualne aktivnosti, izlaganje djeteta pornografskom materijalu, neadekvatno dodirivanje djeteta, seksualno sugestivno komentiranje djeteta (Ždero, 2005).

Najčešći oblici seksualnog zlostavljanja djeteta su pedofilija i incest⁸. Einbender i Friedrich (1989) navode znakove seksualnog zlostavljanja u djevojčica od šest do 14 godina: problematično ponašanje (pojačane seksualne preokupacije, prerana seksualna zrelost, naglašena seksualnost, sklonost seksualnim igrama); smanjene kognitivne sposobnosti i školsko postignuće; slabo socijalno prilagođavanje; depresivni i suicidalni simptomi; impulsivne reakcije; nezadovoljavajući odnosi u porodici (pojavljuju se i kao uzrok i kao posljedica seksualnog zlostavljanja)⁹.

⁷ Ignoriranje obuhvata neodgovaranje ili zakašnjelo odgovaranje na djetetove potrebe, nesudjelovanje u procesu socijalizacije i na taj način onemogućavanje razvoja djetetovih socijalnih procesa (Naletilić, 2014). Roditelji koji pokazuju takvo ignorirajuće ponašanje prema svojoj djeci jesu često porodice koje zbog svoje socijalne „obilježnosti“ onemogućavaju socijalne procese kod djece, a to mogu ponekad biti porodice doseljenika koje se često po nečem razlikuju od sredine u kojoj žive: socijalni status, boja kože ili religija (Buljan-Flander, 2003; Kocijan-Hercigonja, 2003).

⁸ Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP osigurava da države članice primjenjuju iste pravne standarde u pogledu sprečavanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece, uklanjanja sadržaja povezanih s takvim krivičnim djelima te zaštite žrtava. Njenim donošenjem utvrđen je krivičnopравни okvir za kriminalizaciju seksualnog zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacijske tehnologije na evropskom nivou i to prvenstveno s ciljem otklanjanja nedostataka iz prethodno donesene Okvirne odluke Vijeća, primarno uzrokovanih razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

⁹ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (Lanzarote konvencija) proizašla je iz potrebe da se u fokus borbe protiv svih oblika seksualne zloupotrebe djece postave preventivni, zaštitni i krivični aspekti i uspostavi specifičan monitoring mehanizam nad njenom implementacijom. Kao sveobuhvatan pravni dokument, Konvencija zahtijeva da države članice: ustanove mjere prevencije svakog oblika nasilja nad djecom; provode mjere podizanja svijesti građana o neprihvatljivosti svakog ponašanja koje ima za cilj seksualno iskorištavanje i zloupotrebu djece; uvedu niz mjera za zaštitu i podršku žrtvama nasilja; informišu javnost, a posebno djecu o pravima koja imaju i opasnostima koje mogu dovesti do njihove povrede po tom osnovu i ustanove vođenje evidencije o učiniocima ovih djela.

Minhauzen sindrom (munchausen syndrome) predstavlja poseban oblik zlostavljanja gdje počinitelj (najčešće roditelj, odnosno staralac) izaziva fizičke ili psihičke znake ili simptome bolesti kod djeteta o kojem se stara, a zatim ga uporno podvrgava medicinskom ispitivanju i liječenju. Sindrom je teško prepoznatljiv jer je zamaskiran manipulativnošću roditelja koja je prekrivena izrazitom "brigom i zaštitom djeteta". Poremećaj se teško dijagnostikuje, a ima ozbiljne posljedice u medicinskom, kriminološkom i pravnom kontekstu.

Uz nabrojane, u svakodnevnom životu vrlo često susrećemo i različite situacije u kojima se dijete javlja kao žrtva. Riječ je o: *vršnjačkom nasilju* (eng. Bullying), *nasilju putem cyber tehnologije* (eng. Cyberbullying), *ekonomskom zlostavljanju djece, porodičnom nasilju i ostalim oblicima nasilja* u kojima se dijete pojavljuje u viktimološkom kontekstu. U konačnici, prijeko je potrebno spomenuti i *socijalno nasilje* do kojega dolazi kada se neko dijete isključuje iz skupnih djelovanja, kada se ono ogovara, kada se pričaju laži o njemu ili njoj ili nagovaraju drugi da se s tim djetetom ne druže (iz različitih razloga) (Muratbegović *et al.*, 2013).

U većini istraživanja kao i u praksi kriteriji razlikovanja pojedinih oblika ugrožavanja djece nisu jednoznačni (White *et al.*, 1987). Najjasniji su kriteriji za procjenu fizičkog zlostavljanja dok su kriteriji za definisanje emocionalnog, odnosno psihičkog zlostavljanja manje precizni.

Zanemarivanje djeteta se određuje kao (hronično) propuštanje roditelja (ili druge odrasle osobe koja brine za dijete) da zadovolji djetetove potrebe (Pećnik, 2003). Zanemarivanje je najčešći oblik zlostavljanja djece, a podrazumijeva nezadovoljavanje nekih djetetovih osnovnih potreba što se može odraziti i na opšte zdravlje djeteta. Definiše se kao nebriga i propuštanje roditelja da zadovolji emocionalne i razvojne potrebe djeteta, uključujući potrebu za ishranom, odjećom, smještajem, obrazovanjem, zdravstvenom brigom, intelektualnim poticajem i emocionalnim razumijevanjem (White *et al.*, 1987). Razlikuje se nekoliko oblika zanemarivanja, zavisno od dobi, odnosno razvojnih potreba djeteta. Tako, tjelesno zanemarivanje, kao oblik koji se najčešće prepoznaje, podrazumijeva propuštanje roditelja da zaštiti dijete od opasnosti, te da zadovolji djetetove osnovne tjelesne potrebe, uključujući odgovarajući smještaj, hranu i odjeću (Ždero, 2005). Zanemarivanje obično počinje vrlo rano, te ima kumulativni efekt na razvojne sposobnosti i ograničenja (Hilyard, Wolfe, 2002).

Hart i Brassard (1991) su na temelju istraživanja i mišljenja stručnjaka utvrdili i artikulirali pet, a kasnije, ukupno šest (Hart *et al.*, 1996.) kategorija psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja: odbijanje i ponižavanje (*spurning*); teroriziranje i prijetnje; izolovanje; iskorištavanje i korumpiranje (*exploiting and corrupting*); ignorisanje (emocionalno odbijanje, nedostupnost) i zanemarivanje obrazovanja te mentalnog i fizičkog zdravlja djeteta.

Glaser (2002) predlaže sljedeće kategorije psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja djece: emocionalna nedostupnost, neodgovaranje i zanemarivanje; negativne i pogrešne atribucije u odnosu na dijete; razvojno neprikladne ili nekonzistentne interakcije s djetetom; neprepoznavanje ili nepriznavanje djetetove individualnosti i psiholoških granica i propuštanje da se podstiče socijalna prilagodba djeteta.

Zloupotreba djece se može odvijati u krugu porodice (neka istraživanja pokazuju da je procenat unutar porodičnog zlostavljanja čini 70–90% od svih registrovanih slučajeva) i van porodice (u institucijama, na poslu, ulici, u ratnim zonama). Općenito govoreći, zlostavljanje u djetinjstvu ima neposredne i dugoročne učinke na pet značajnih područja psihosocijalnog razvoja: neurološki i intelektualni, školski uspjeh i životna očekivanja, socio-emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje te mentalno zdravlje u cjelini (Ajduković, 2001). Zlostavljanje djece utiče na kasniji psihosocijalni razvoj djeteta i kasnije na kvalitetu roditeljstva. Pojavu da osobe koje su u djetinjstvu doživjele neki oblik zlostavljanja u porodici, u odrasloj dobi zlostavljaju svoju djecu nazivamo međugeneracijskim prijenosom nasilja (Kolko, 1996).

Međunarodno udruženje za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece (*International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect - ISPCAN*¹⁰) je, uspoređujući definicije zlostavljanja i zanemarivanja u 58 zemalja, ustvrdilo postojanje zajedničkih elemenata. Temeljem toga 1999. godine Svjetska zdravstvena organizacija predlaže određenje zlostavljanja djece ili zloupotrebe kao „svih oblika tjelesno i/ili emocionalnog lošeg postupanja, polnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nehatnog postupanja, ekonomskog ili drugog iskorištavanja, koji nanose stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovom

¹⁰ Misija ISPCAN-a je da spriječi okrutnost prema djeci u svakom narodu, u svakom obliku: fizičkom i seksualnom zlostavljanju, zanemarivanju, djeci sa ulice, smrtnim slučajevima djece, dječjoj prostituciji, djeci rata, emocionalnom zlostavljanju i dječjem radu.

zdravlju, preživljavanju, razvoju ili dostojanstvu, u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja ili moći“ (Krug *et.al.*, 2002).

3. Rasprostranjenost zlostavljanja i zanemarivanja

Broj djece koja su zlostavljana i zanemarivana nije poznat. Uglavnom podaci dolaze iz prijavljenih prekršaja, ukoliko socijalne službe prijave zlostavljanje ili to učini sama žrtva. Svi navedeni izvori imaju svoja ograničenja, a procjene se razlikuju u zavisnosti od izvora informacija, vremenskog perioda tokom kojeg se podaci prikupljaju i načina na koji se definiše zlostavljanje i zanemarivanje.

Prema procjeni Američkog udruženja za humanost koja je objavila podatke za period 1987. - 1997. (Puhovski i sar., 2004) od ukupnog broja prijavljene zlostavljane djece, 11 odsto djece je bilo emocionalno zlostavljano. Nacionalni centar za zlostavljanu i zanemarenu djecu SAD-a (National Center on Child Abuse and Neglect) objavio je 1986. godine da je u toj godini identifikovano 211100 emocionalno zlostavljane djece (Briere *et. al.*, 1996). U izvještaju objavljenom u časopisu Child Maltreatment navodi se da je od svih prijavljenih slučajeva zlostavljanja u 1997. godini emocionalno zlostavljanje bilo zastupljeno sa 6,1 odsto. U Engleskoj je 1996. godine od svih prijavljenih oblika zlostavljanja 15 odsto se odnosilo na emocionalno zlostavljanje. Briere *et. al.* (1996) ističu da podaci nisu realni i ukazuju na probleme sa definisanjem i procjenom emocionalnog zlostavljanja.

Incidenca fizičkog zlostavljanja je oko 5,7 na hiljadu djece i u povećanju je. Incidenca fizičkog zanemarivanja je znatno veća u odnosu na fizičko zlostavljanje, kao što je slučaj i sa emocionalnim zanemarivanjem i zlostavljanjem. U Sjedinjenim Američkim Državama tokom 1996. godine 57,7% svih slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja je bilo u formi fizičkog zanemarivanja, dok je fizičko zlostavljanje bilo zastupljeno u 22,2%, a emocionalno zlostavljanje u 5,9% svih slučajeva, a seksualno zlostavljanje u 6,3 na hiljadu djece. U evropskim zemljama stopa učestalosti zlostavljanja i zanemarivanja kreće se od 3-6 na hiljadu djece, zavisno od zemlje. Takođe je primijećeno da je praćenje i ispitivanje emocionalnog zlostavljanja na izvjestan način zapostavljeno u mnogobrojnim istraživanjima u odnosu na fizičko zlostavljanje i da su zato podaci o tome znatno slabiji. Chadwick DL (1999.). Na hiljadu djece 25 je zlostavljano ili zanemarivano nekim od oblika zlostavljanja/zanemarivanja, a tome doprinosi stav o pravu društvenog uplitanja u događanja unutar porodice što dovodi do nesmetanog odvijanja nasilja dugo unutar porodice. Naročito je teško otkrivanje seksualnog zlostavljanja djeteta u porodici.

4. Rizični faktori za nastanak zanemarivanja i zlostavljanja

Za razvoj i oblikovanje ličnosti djeteta, važnost porodice je nesporena. Brojna empirijska istraživanja ukazuju na važnost privrženosti, toplog i prihvaćajućeg roditeljstva za dječji psihički razvoj. Međutim, katkad ti procesi koji se događaju unutar porodice ne osiguravaju samo bezgraničnu ljubav i pažnju već neke oblike zanemarivanja, odbacivanja, povrjeđivanja i zlostavljanja (Naletilić, 2014). S tim u vezi, zlostavljanje i zanemarivanje djece se tumači kao posljedica interakcije sociokulturnih faktora i stresora koji proističu iz različitih nivoa društva, porodice, roditelja i djeteta. Roditeljska vulnerabilnost je definisana kao niz roditeljskih slabosti koje mogu imati negativan uticaj na roditeljske kapacitete. Netačno je smatrati da je ta veza direktna, odnosno da roditeljske slabosti mogu direktno uticati na zlostavljanje i zanemarivanje djece jer mnogi roditelji imaju razne vrste problema, a ipak sigurno odgajaju svoju djecu.

Ipak, istraživanja pokazuju povećan rizik zlostavljanja kod djece i adolescenata gdje se više faktora roditeljske vulnerabilnosti pojavljuje zajedno (Sidebotham, 2016). Faktori vulnerabilnosti su kumulativni i povećavaju nivo rizika za nastanak zlostavljanja. Faktori koji su prisutni kod roditelja i povećavaju rizik od zlostavljanja djece su:

-izloženost roditelja neželjenim iskustvima tokom djetinjstva, a oni mogu postojati pojedinačno ili u kombinaciji (nasilje u porodici, zloupotreba supstanci, prisutnost mentalnog poremećaja u porodici);

-postojanje kriminogenog ponašanja u porodici (naročito nasilje i seksualni prestupi);

- veći broj roditeljskih partnera;

-teškoće u učenju kod roditelja;

-međugeneracijski ciklusi zlostavljanja u porodici.

Ukoliko kod roditelja postoje navedene vulnerabilnosti, stres roditeljstva će biti znatno veći tokom odgajanja djeteta. Mada, roditelji i ako su bili suočeni sa navedenim teškoćama mogu odgajati svoju djecu bez većih teškoća, a takođe i djeca koja su izložena sa psihopatologijom roditelja - mogu pokazivati promjene u ponašanju ili emocionalne teškoće dok drugi ne pokazuju dugotrajne poremećaje (Stanley, 2011).

Poznate su razlike u osjetljivosti djece na pozitivno inegativno okruženje tako da su neka djece izrazito osjetljiva na relativno nizak nivo teškoća dok su druga manje osjetljiva na teškoće u okolini.

4.1. Socijalni faktori i faktori okruženja

Istraživanja pokazuju da postoji povezanost između socijalno-ekonomskih prilika porodica i postojeće mogućnosti da njihova djeca dožive zlostavljanje (Bywaters, *et. al.*, 2016). Jasno definisana uloga roditelja u dosta slučajeva se ne izvršava na adekvatan način. Mnogi roditelji uživaju u vlasti nad svojom djecom i uskraćuju ostvarivanje osnovnih potreba. Brojni su se autori bavili istraživanjem faktora rizika, tj. obilježja roditelja, okoline, ali sve češće i djece, koja povećavaju vjerovatnost zlostavljanja djece (Brkić-Šmigoc, 2008)

Siromaštvo samo po sebi nije dovoljan faktor u nastanku zlostavljanja jer i djeca koja ne žive u siromaštvu doživljavaju različite oblike zlostavljanja. Ipak, istraživanja pokazuju da direktni i indirektni uticaji siromaštva na složen način se udružuju sa drugim faktorima koji utiču na roditeljstvo, povećavaju novo stresa u porodici i mogu povećati rizik od zlostavljanja i zanemarivanja. U to se uključuju nezaposlenost, loši uslovi stanovanja, izolacija, život u opasnim naseljima i problem sa fizičkim i mentalnim zdravljem roditelja.

4.2. Karakteristike djeteta

Mnoštvo istraživanja koja se bave ovom problematikom ne mogu identificirati koja su to obilježja djeteta rizični faktori za zlostavljanje, a koja su obilježja djeteta posljedica zlostavljanja (Naletilić, 2014). Uopšteno, djeca su posebno osjetljiva na različite oblike viktimizacije zbog svoje tjelesne, kognitivne i emocionalne razvojne nezrelosti (Naletilić, 2014). Vjerovatnoća zlostavljanja djece povećava se i sa nekim karakteristikama djeteta kao što su prerano rođenje, tjelesni hendikep, mentalna retardacija ili težak temperament djeteta (Kaplan, Sadock, 2000). Neke osobine djece takođe mogu dovesti do povećanog rizika za zlostavljanje, a to su: mala porođajna težina ili prijevremeni porod (imaju teži temperament); averzivni plač djeteta (posebno ako je povezan sa nekim neurološkim poremećajem); prisilno ili suprotstavljajuće ponašanje djeteta; djeca sa hroničnim onesposobljenjima (fizičkim ili mentalnim hendikepima) novorođenčad sa neorganski uslovljenim usporenim razvojem (O'Hagan, 1993); dob djeteta (starija djeca izloženija su riziku), hiperaktivna djeca, te teško odgojiva ili „zahtjevna“ djeca (Iwaniec, 2000).

Istraživanja takođe pokazuju da karakteristike roditelja zlostavljača uključuju prošlost vlastitog zlostavljanja, nedostatak empatije za dijete, nerealna očekivanja od djeteta, te izostanak privrženosti djeteta roditelju (Styron, Janoff-Bulman, 1997). Većina se istraživača uglavnom slaže da su rizični faktori za zlostavljanje djece prisutni kod roditelja, kod djece i u okolini. Visoko samopoštovanje predstavlja zaštitni faktor za zlostavljanu djecu, dok su pozitivni odnosi s drugima zaštitni faktori za nezlostavljanu djecu (Cicchetti, Rogosch, 1997; Jelić-Tuščić *et al.*, 2013).

4.3. Protektivni faktori

Zaštitni faktori koji mogu pomoći djeci i mladima da pomognu u situacijama zlostavljanja nisu dovoljno proučavani kao faktori rizika. Smatra se da je sposobnost djece i mladih da se nose sa negativnim iskustvima povezana je sa nizom faktora koji uključuju dob i stadij razvoja, prisustvo odnosa u porodici koji pomažu nastanku faktora otpornosti u životu i postojanje podrške u široj porodici (Coleman, J. 2014).

Zaštitni faktori koji mogu pomoći u zaštiti djece od uticaja zlostavljanja su: podržavajuće porodično okruženje, zajednice koje podržavaju roditelje, odgovarajući uslovi stanovanja, pristup zdravstvenoj zaštiti i socijalnim uslugama, obuka u roditeljskim vještinama, stabilni porodični odnosi, razumna i dosljedna pravila u porodici i praćenje djece, zapošljavanje roditelja, briga o odraslima izvan porodice koji mogu biti uzori ili mentori i prisustvo nenasilnog partner (White *et al.*, 2015).

5. Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece

Zlostavljanje i zanemarivanje djece i mladih ozbiljno utiče na njihov razvoj, odnosno na svaki aspekt života pojedinca uključujući fizički, socijalni, emocionalni i intelektualni. Dugoročne su posljedice zlostavljanja poteškoće u pogledu temeljnog povjerenja u druge, samostalnosti i lične djelotvornosti¹¹. Zato zanemarivanje i zlostavljanje djece može biti izuzetno štetno i imati uticaj na cjelokupni razvoj, a naročito na razvoj mozga i neuronskih puteva. Loša vezanost za roditelje ili minimalna interakcija s njima mogu promijeniti način na koji se njihov mozak razvija. To može dovesti do povećanog rizika od mentalnih poremećaja poput depresije, kognitivnih poremećaja, paničnog poremećaja, poremećaja pažnje i hiperaktivnosti. Takođe, može postojati agresivno ponašanje prema drugima (tuče, povrede, nanošenje štete drugima) ili u obliku samopovređivanja i samoubilačkog ponašanja.

Posljedice zlostavljanja javljaju se u više međusobno povezanih područja (Ajduković M., 2001.) kao što su: neurološka oštećenja, oštećenja socioemocionalnog razvoja, socijalnih odnosa i mentalnog zdravlja. Efekti zlostavljanja zavise od težine i intenziteta zlostavljanja, podrške nezlostavljajućeg roditelja, djetetovog razumijevanja situacije faktora ličnosti djeteta koji utiču na samu interpretaciju događaja. Zlostavljana djeca koriste odbrambeni mehanizam disocijacije kako bi se zaštitila od psiholoških posljedica trauma. Disocijacija i poricanje omogućavaju djetetu da se u priličnoj mjeri oslobodi simptoma i da izbjegne sjećanje na zlostavljanje. Moguća je pojava posttraumatske stresne reakcije i samodestruktivnog ponašanja (samoozljeđivanje, pokušaji suicida, upotreba alkohola i droga i seksualno rizična ponašanja).

Sve posljedice zlostavljanja i zanemarivanja se mogu podijeliti na rane (u periodu detinjstva i mladosti) i kasne (one koje se javljaju u odraslom dobu).

Rane posljedice su: smrtni ishod, trajni fizički hendikep ili somatski poremećaj, emocionalne smetnje ili izmijenjen doživljaj sebe (depresivnost, strah, strepnja, agresivnost, bijes, dr.), kognitivne smetnje (zastoj u razvoju kognitivnih funkcija, intelektualna inhibicija, problemi koncentracije) i poremećaji socijalnog funkcionisanja.

Kasne posljedice su: depresija, granična organizacija ličnosti, transgeneracijsko prenošenje zlostavljanja (zlostavljano dijete u odraslom dobu postaje zlostavljač, onaj koji i sam zlostavlja).

Najteža posljedica zlostavljanja ili zanemarivanja je smrt djeteta. Faktori udruženi sa ovom najtragičnijom posledicom zlostavljanja su: starost djeteta do godinu dana (i to u prvih šest mjeseci života djeteta), materijalni problemi u porodici, problemi u partnerskim odnosima supružnika udruženi sa nasiljem unutar porodice, kao i razvojni problem, odnosno problemi ponašanja djeteta (Sanders R. i sar, 1999). Pored navedenih faktora, spominju se i nizak stepen edukacije roditelja, prisustvo još jednog malog djeteta u porodici, psihijatrijski problemi majke (depresija, psihosomatski simptomi, zloupotreba alkohola i dr. psihoaktivnih supstanci) kao i separacija majke od njene majke u ranom adolescentnom uzrastu (Kotch JB, 1999.).

6. Zapuštanje i zlostavljanje djeteta u Krivičnom zakoniku Republike Srpske

Zapuštanje i zlostavljanje djeteta propisano je u članu 187 Krivičnog zakonika Republike Srpske¹² u glavi XVI - Krivična djela protiv braka i porodice,

¹¹ Šire <file:///C:/Users/w7/Desktop/Zlostavljanje/%C5%A0to%20sve%20spada%20u%20zlost%20avljanje%20djece%20%20missMAMA.html>.

¹² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/17, 104/18 i 15/21.

Djelo čini roditelj, usvojlac, staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitanja zapusti dijete o kojem je dužno da se stara¹³.

Objekt zaštite jeste ličnost i pravilan razvoj djeteta.

Radnja izvršenja jeste zapuštanje djeteta¹⁴. Ovu radnju čine različite djelatnosti činjenja ili propuštanja dužnog nadzora od strane određenih lica koja su po zakonu dužna da zbrinjavaju ili vaspitaju dijete, a kojima se odstupa u gruboj mjeri, u većem obimu ili u dužem trajanju od preduzimanja zakonom propisanih dužnosti. Bitno je za postojanje djela da je ova radnja izvršenja preduzeta: a) na određeni način - grubim zanemarivanjem dužnosti zbrinjavanja ili vaspitanja i b) od strane određenog lica - roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica.

Izvršilac djela može da bude samo određeno lice – roditelj, usvojlac, staralac ili drugo lice koje ima određenu dužnost zbrinjavanja ili vaspitanja djeteta. U pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina jeste zlostavljanje i prinuđavanje djeteta. Ovo djelo čini roditelj, usvojlac, staralac ili drugo lice koje preduzme sljedeće radnje: a) zlostavljanje djeteta¹⁵ – nanošenje nepotrebnih i prekomjernih fizičkih ili psihičkih muka, patnji, bola, straha, većeg ili manjeg intenziteta, dužeg ili kraćeg trajanja i b) prinuđavanje (navođenje, podstrekavanje upotrebom sile ili prijetnje) djeteta: na pretjerani rad ili na rad koji ne odgovara uzrastu djeteta, na prosjačenje ili na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj, ali se ovo navođenje vrši iz posebne vrste pobude učinioca - koristoljublja.

Najteži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji ako je usljed preduzete radnje izvršenja nastupila teža posljedica u vidu: a) teške tjelesne povrede ili teškog narušavanja zdravlja djeteta i b) ako se dijete odalo prostituciji, alkoholu ili drugim oblicima asocijalnog ponašanja. U odnosu na težu posledicu učinilac postupa sa nehatom, a ta teža posljedica treba da se nalazi u uzročno-posljedičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog djela.

7. Zaključak

Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece su teške i dugotrajne. Svi oblici nasilja nad djecom, kojih počesto nismo svjesni, ostavljaju neizbrisive tragove u životu svakog djeteta. Većina onih koji danas zlostavljaju i sama je bila zlostavljana u djetinjstvu. Šutnja i zatvaranje očiju od problema

¹³ Okrivljeni je izvršio tri krivična djela zapuštanja i zlostavljanja maloljetnog lica tako što je troje svoje maloljetne djece u periodu njihovog maloljetstva, a počev od njihove osme godine života kao njihov otac zlostavljao i prinuđavao na pretjerani rad koji nije odgovarao njihovom uzrastu na taj način što je sve troje dece primoravao da rade u krečani gde je on unaprijed za novac dogovarao poslove, pa su tako oštećeni obavljali razne teške i po zdravlje štetne fizičke poslove kao što su: loženje peći, grijanje kamena, vađenje i skladištenje kreča od ranog jutra do večeri, a često i tokom noći. Pri tome se nije obazirao na to što je jedna njegova kćerka od ranog djetinjstva oštećenog sluha, a sin je kao dijete doživio dječji frasi i od tada je redovno koristio lijekove, a novac od poslodavca krečane je lično naplaćivao i zadržavao (presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž. 5590/2011).

¹⁴ Roditelji su grubo zanemarili dužnost zbrinjavanja i vaspitanja i zapustili su svoju maloljetnu djecu na taj način što djecu nisu upisali u osnovnu školu, niti su im obezbijedili zdravstvenu zaštitu jer maloljetnici nemaju zdravstvene knjižice, niti su ikada i bili kod ljekara na redovnom lekarskom pregledu (presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 3095/2006).

¹⁵ Dijete staro 12 godina je zlostavljano od oca na taj način što ga je ovaj tukao kablom i pesnicom po glavi, vješao za noge i tako ostavljao da visi, te mu zabranjivao kretanje. Na taj način je okrivljeni učestvovao u zlostavljanju svoga sina primjenjujući prema njemu neadekvatne i surove mjere koje ne odgovaraju svrsi vaspitanja i pravilnog razvoja (presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 216/2005). Okrivljeni je kao roditelj zlostavljao maloljetno lice tako što je u periodu kada je njegova kćerka imala između 12 i 14 godina tukao, više puta mjesečno udarao joj šamare po licu, jednom prilikom je šutirao nogom u predjelu kičme, a drugom prilikom je istukao prutom od ruže, kao i plastificiranom metalnom šipkom, te je prinuđavao na rad na održavanju domaćinstva, da kuva, pere, skuplja i pegla veš, čisti i sprema prostorije u kući koji rad ne odgovara uzrastu maloljetnog lica (presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. 1191/2006).

zlostavljanja i zanemarivanja znak je podrške zlostavljačima. Zato, ako se pojavi nasilja nad djecom posveti odgovarajuća pažnja i pokuša se smanjiti, to je ujedno i preventivno djelovanje za budućnost. Mogućnosti su za prevenciju zlostavljanja različite: od edukacije roditelja do psihijatrijskih tretmana.

Značajnim promjenama u društvu sa naglaskom na demokratiji i ljudskim pravima doprinijelo je da žrtve slobodnije progovore o svojim iskustvima i da se češće obraćaju nadležnim institucijama i centrima za socijalni rad. Važno je senzibilisati društvo, ali i profesionalce za uočavanje simptoma i rizičnih faktora zlostavljanja i zanemarivanja. Svako dijete ima jedinstveno iskustvo zlostavljanja i poželjno je da ima individualni tretman i podršku. Ponekad se kod dokazanog zlostavljanja djeca ne ispoljavaju bilo kakve posljedice, ali je i u takvim slučajevima potrebna je podrška i praćenje tokom razvoja. Pri tome, nadležne institucije i centri za socijalni rad ne treba da ne bježe od razgovora sa djecom, treba da ih uče primjerenim oblicima ponašanja i da im svojim primjerom i zaštitom pokazuju da je svijet sigurno mjesto za njih uprkos traumatskom iskustvu koje su preživjeli.

LITERATURA

Ajduković, M., Pečnik, N., "Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji", *Rev. soc. polit.*, god. I, br. 3, Zagreb, 1994, str. 269-276.

Andrić Ružičić, D. (1999). *Ne živjeti s nasiljem*. Zagreb, Zenica, 1999.

Barnett, D., Manly, J. T., Cicchetti, D., "Commentaries. Continuing toward an operational definition of psychological maltreatment", *Development and Psychopathology*, 3, 1991, 19-29.

Begum M., "Child abuse: a universal 'diagnostic' category? The implication of culture in definition and assessment", *International Journal of Social Psychiatry*, 1996, Vol. 42 (4): 287-304.

Bilić, V., Buljan-Flander, G., Hrpka, H., *Nasilje nad djecom i među djecom*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2012.

Black, D. A., Schumacher, J. A., Smith Slep, A. M. i Heyman, R. E., *Risk factors for child emotional abuse*. U: Allen C. M. (ur.); *Risk factors for partner abuse and child maltreatment: A Review of Literature*, 1999., <http://www.nnh.org/risk/newchap14>.

Black, D. A., Smith Slep, A. M., Heyman, R. E., *Risk Factors for Child Psychological Abuse, Aggression and Violent Behavior*, 6, 2001, 189-201.

Bonnet, C., *Razbijeno dijete. Incest i pedofilija*. Zagreb: BIOS, 2000.

Bošković, M., *Socijalna patologija*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2002.

Briere J, Berliner L, Bulkley JA, Jenny C, Reid T., *The APSAC handbook of child maltreatment*, Sage Publications, London, 1996.

Brkić-Šmigoc, J., *Različiti oblici nasilja nad djecom u obitelji i njihova povezanost s osobinama ličnosti*, Neobjavljeni magistarski rad. Filozofski fakultet u Sarejevu, Odsjek za psihologiju, 2008.

Buljan Flander, G., *Mogućnosti poboljšanja zaštite zlostavljane i zanemarene djece u našem društvu*. U: Ajduković, M. (ur.), *Nasilje nad djecom u obitelji*, Zbornik radova. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2001, 47-49.

Buljan Flander, G., *Seksualno zlostavljanje djece*. U: Buljan Flander, G., Kocijan Hercigonja, D. (ur.), *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*, Zagreb: Marko M. usluge d.o.o., 2003, 77-152.

Bywaters, P., Bunting, L., Davidson, G., Hanratty, J. et al., *The Relationship between Poverty, Child Abuse and Neglect: An evidence review*. Joseph Rowntree Foundation, York, 2016.

Chadwick, D.L., *The message*, *Child Abuse & Neglect*, 1999, Vol. 23 (10), 957-961.

Cicchetti, D., "Editorial. Defining psychological maltreatment: Reflections and future directions", *Development and Psychopathology*, 3, 1991, 1-2.

Cicchetti, D., Manly, J. T., "Editorial: Operationalizing child maltreatment: Developmental processes and outcomes", *Development and Psychopathology*, 13, 2001, 755-757.

Coleman, J., *Understanding Adolescence*. Dartington: Research in Practice Cleaver, H., Unell, I. and Aldgate, J. (2011) *Children's Needs – Parenting Capacity. Child abuse: Parental mental illness, learning disability, substance misuse and domestic violence*, The Stationery Office, London, 2014.

Condon, J. T., "The Spectrum of Fetal Abuse in Pregnant Women", *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 174 (9), 1986, 509-516.

Dulčić, A., "Zlostavljana i zanemarena djeca - obiteljsko ozračje i društvena zaštita", *Dijete i društvo*, 3 (1/2), 2001, 13-20.

- Erickson, M. F., Egeland, B., Child *Neglect*. U: Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny C. i Reid, T. (ur.); The APSAC Handbook on Child Maltreatment, Thousands Oaks: Sage Publications, 2001.
- Glaser, D., "Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework", *Child Abuse & Neglect*, 26, 2002, 697-714.
- Hammarman, S., Bennett, W., "Evaluation and reporting of emotional abuse in children", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 2000, 928-230.
- Hart, S. N., Brassard, M. R., "Psychological maltreatment: Progress achieved", *Development and Psychopathology*, 3, 1991, 61-70.
- Hart, S. N., Brassard, M. R., Karlson, H. C., *Psychological Maltreatment*. U: Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny C. i Reid, T. (ur.); The APSAC Handbook on child maltreatment, Thousands Oaks, Sage Publications, 1996.
- Hart, N. S., Binggeli, N. J., Brassard, M. R., „Evidence for the effects of psychological maltreatment”, *Journal of Emotional Abuse*, 1 (1), 1998, 27-58.
- Higgins, D. J., "The importance of degree versus type of maltreatment: A cluster analysis of child abuse types", *The Journal of Psychology*, 138 (4), 2004, 303-324.
- Higgins, D. J., McCabe, M. P., "Multi-type maltreatment and the long-term adjustment of adults", *Child Abuse Review*, 9, 2000, 6-18.
- Hildyard, K. L., Wolfe, D. A., "Child neglect: Developmental issues and outcomes", *Child Abuse & Neglect*, 26, 2002, 679-695.
- Iwaniec, D., *The emotionally abused and neglected child. Identification, assessment and intervention*, Chichester, John Wiley & Sons Ltd, 2000.
- Jelić-Tuščić S., Buljan-Flander, G., Matešković, D., *The consequences of childhood abuse*, Paediatrics Today, 9(1), 2013, 24-35.
- Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V., *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*, Službeni glasnik Republike Srpske”, Banja Luka, 2017.
- Kaplan, H.I., Sadock, B.J., "Learning Theory, In: Synopsis of Psychiatry: Behavioural Sciences“, *Clinical Psychiatry*, 8th edn, 2000, 148-115.
- Kendall-Tackett, K., "The health effects of childhood abuse: four pathways by which abuse can influence health”, *Child Abuse & Neglect*, 26, 2002, 715-729.
- Killen, K., *Izdani: zlostavljana djeca su odgovornost svih nas*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 2001.
- Kocijan Hercigonja, D., *Emocionalno zlostavljanje*. U: Buljan Flander, G. i Kocijan Hercigonja, D. (ur.); Zlostavljanje i zanemarivanje djece, Zagreb, Marko M. usluge d.o.o., 2003, 3-36.
- Kolko, D. J., *Child physical abuse*. U: Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny C. i Reid, T. (ur.). The APSAC Handbook on Child Maltreatment, Thousands Oaks, Sage Publications, 1996.
- Kovačević, B., *Nasilje i djeca*”, Pravni fakultet, Banja Luka, 2005.
- Kovačević, B., *Socijalna patologija*, Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Banja Luka, 2009.
- Kovačević, R., Kecman, B., "Psychopathological and criminal characteristics of family homicide perpetrators”, *Engrami*, 2003, (25), 5-18.
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., Lozano, R. (ur.), *World report on violence and health*, World Health Organization, Geneva, 2002.
- Krugman, R., "The politics”, *Child Abuse & Neglect*, vol. 23 (10), 1999, 963-967.
- McGee, A., Wolfe, D. A., "Psychological maltreatment: Toward an operational definition”, *Development and Psychopathology*, 3 (3), 1991, 18.
- Milosavljević, M., *Devijacije i društvo*, Draganić, Beograd, 2003.
- Miljević-Ridički, R., "Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje”, *Druš. istraž.*, Zagreb, 18-19, god. 4, 1995, br.4-5, 539-549.
- Muratbegović, E., Đuderija, S., Šeranić, A., Dizdarević-Slomović, E., Jurošević, M., Stanković, A., Jakovljević, M., Omerović, O., Penc Puzić, I., *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 2013.

Muratbegović, E., Kobajica, S., Vujović, S., *Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u Bosni i Hercegovini*, Oak fondacija i Save the Children Norway, Sarajevo, 2016.

Naletilić, A., *Emocionalno zlostavljanje djece i mladih*, završni rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Odsjek za psihologiju, Osijek, 2014.

Novakovic, M. *et al.*, "Suicide and parasuicide behav.", *Med Arh*, 2006, (60):44-8.

Novakovic, M., *Zanemarivanje i zlostavljanje djece*, 6. naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2010, Bijeljina, 2010.

O'Hagan, K., *Emotional and Psychological Abuse of Children*, Buckingham, Open University Press, 1993.

Pećnik, N., *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2003.

Puhovski S., *Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju*, diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2002.

Puhovski, S., Karlović, A., Buljan-Flander, G., *Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju*, Društvena istraživanja 13(3), 2004, 555-578.

Rohner, R. P., *Handbook for the study of parental acceptance and rejection. Measurement of parental acceptance-rejection and its social-emotional consequences*. Storrs: Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection, the University of Connecticut, 1984.

Sidebotham, P., Heron, J., *Child maltreatment in the Children of the nineties: the role of the child*, The International Journal Child Abuse & Neglect, 27, 2003, 337-352.

Sidebotham, P., Brandon, M., Bailey, S., Belderson, P., *Pathways to Harm, Pathways to Protection: A triennial analysis of serious case reviews 2011 to 2014*, London, 2016.

Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, L., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*. Međunarodno udruženje naučnih radnika - AIS, Banja Luka, 2015.

Simović M., Simović, V. (2016). *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo - posebni dio)*, 4. izmijenjeno i dopunjeno, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo.

Simović, M., Jovašević, D. (2018). *Leksikon krivičnog prava Bosne i Hercegovine*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018.

Stanley, N., *Children Experiencing Domestic Violence: A research review*, Dartington, Research in Practice, 2011.

Straus, M. A., Kaufman Kantor, G., „Commentary: Definition and measurement of neglectful behavior: Some principles and guidelines”, *Child Abuse & Neglect*, 29, 2005, 19-29.

[Styron, T., Janoff-Bulman, R.](#), „Childhood attachment and abuse: Long-term effects on adult attachment, depression and conflict resolution“, *Child Abuse & Neglect*, 21(10), 1997, 1015-1023.

Špadijer-Džinić, J., *Socijalna patologija - sociologija devijantnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998.

Thornberry, T. P., Ireland, T. O., Smith, C. A., “The importance of timing: The varying impact of childhood and adolescent maltreatment on multiple problem outcomes”, *Development and Psychopathology*, 13, 2001, 957-979.

Whire, K.M., Snyder, J., Bourne, R., Newberger, E.H. *Treating family violence in paediatric hospital: A program of training, research and services*, National institute of mental health, Rockville, 1987.

White, O., Hindley, N., Jones, D., “Risk factors for child maltreatment recurrence: An updated systematic review”, *Medicine, Science and the Law*, 55 (4), 2014, 259-277.

Ždero, V., Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji, 2005, <https://hrcak.srce.hr/file/4652>.

NEGLIGENCE AND ABUSE OF CHILDREN IN THE FAMILY

Miodrag SIMOVIĆ¹⁶
Mira SPREMO¹⁷

Abstract: Negligence and abuse of children in the family is attracting increasing attention from researchers and practitioners. Unfortunately, this is a very widespread problem that permeates the foundations of modern society. Various forms of negligence and abuse of children in the family have been known for centuries, but only in recent times has this problem seriously interested the public and experts. Despite the numerous efforts of various humanitarian organizations around the world fighting child abuse and negligence, the media are more often reporting on increasingly extreme cases in which children become victims of parents, relatives, friends or strangers. On the other hand, in theory and practice, no agreement has yet been reached in defining this problem, nor in the criteria for determining it. Since this field is characterized by difficulties in identification and recognition, it is very difficult to determine the frequency and prevalence of this problem in the general population, and it is lacking in quality. In addition, negligence and abuse of children in the family are associated with the characteristics of parents, children and the environment, which is important for early identification of families at-risk and preventive action. In this context, further work is needed on a more precise definition of this phenomenon and its presence and impact. Up to date researches suggest a possible negative impact of negligence and abuse in childhood on adjustment in different areas of life during childhood as well as in adulthood. However, further research is needed here as well. Generally speaking, research in the area negligence and abuse of children should focus on improving child protection at all levels. In addition to risk and protection factors, as well as consequences, it is necessary to better understand the systems of response to this problem.

Key words: negligence, abuse, children, parents, family.

¹⁶ Academic prof. dr Miodrag N. Simović, Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka University and Full Member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina.

² Prof. dr Mira Spremo, Psychiatric Clinic of University Clinical Center of Banjaluka and Associate Professor of Medical Faculty of Banja Luka University.